

## 40 év Békés vármegye levéltárában

*Interjú dr. Erdész Ádámmal*

*Beszélgetőtárs: Sáfár Gyula*

*A levéltáros életpályákat felvázoló interjúsorozat következő része dr. Erdész Ádám pályafutását mutatja be, aki a Békés Megyei Levéltár (később a Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára) munkatársaként, majd igazgatójaként sokat tett az intézmény sikereiért. Az egyetemi évek után rögtön Gyulán a levéltárban kezdett dolgozni, 1980 és 2020 között 40 évig volt az intézmény munkatársa. 1994-től az igazgatóhelyettesi, 2006-tól az igazgatói posztot töltötte be. Részt vett a levéltári szakfelügyelet munkájában, 2009 és 2017 között a Levéltári Szemle szerkesztőségének tagja volt. A levéltári munka mellett kutatói tevékenységet is folytatott, a Kner családról szóló könyvei és Márki Sándor általa közzétett naplói váltották ki a legnagyobb figyelmet.*

**SGY:** *Indításként mesélj egy kicsit arról, honnan, milyen társadalmi közegből indultál el a levéltárak világa felé! Mikor ébredt fel benned a múlt iránti érdeklődés?*

**ÉÁ:** Egy Békés megyei kisvárosban születtem 1956-ban. Mezőberény jellegzetes mezőváros típusú alföldi település. A 18. század elején szlovák, német és magyar telepések népesítették be. A szlovákok és a németek evangélikusok voltak, a magyarok reformátusok. Mivel az elnéptelenedett területen nagyon kellett a munkáskéz, a protestánsok engedményeket kaptak és a betelepülők szabad menetelő jobbágyok lettek. A részleteket elhagyva, ez a háromnemzetiségű közösség – más alföldi településekhez hasonlóan – a 19. század végére eljutott oda, hogy a nagybirtok maradványát is felmorzsolta, és a községben egészséges birtokszerkezet alakult ki. A nagyobb rész jómódú paraszti népesség számottevő iparosságot és ennél szűkebb értelmiségi réteget eltartó piacot is teremtett. A lényeg, hogy kialakult egy igen széles helyi közép réteg. Az önállóságot és a függetlenséget sokra tartották ebben a közegeben. Az én családom is ebbe a mezővárosi középhe tartozott, parasztagazdák, iparosok voltak a családban, de akadt kereskedő is. Apai nagyapám – ma úgy mondanánk – egy két telephelyen működő mezőgazdasági vállalkozás tulajdonosa volt. A korabeli viszonyok között ez azt jelentette, hogy egy jól működő, túrhatóan jövedelmező parasztagazdasága volt.

A '60-as évekre, amikor cseperedtem, a földnek, műhelynek, üzletnek már csak az emléke maradt meg. Egy szőlőskert idézte a régi világot. Szüleim ekkor már egy faipari szövetkezetben dolgoztak. Viszont a 250 év alatt kialakult mentalitás nem változik ilyen gyorsan. Az én generációm még a korábban kialakult tradíciókat szinte maradéktalanul megörökölte. A családom apai ágon az evangélikus német közösségbe tartozott, te evangélikus gyülekezeti felügyelőként jól ismered ezt a világot, s tudod, hogy hittől függet-

lenül nagyon erős mentalitásformáló tényező. Magam is átestem ezen az észrevétlen, de a végeredményt tekintve hatásos gondolkodásformáláson.

Korán megtanultam olvasni, és nagyon hamar kézbe vettem a könyveket. A történet, legyen az mese, irodalom vagy éppen akkori életkoromnak megfelelő történelem, lebilincsel. Ebben része lehetett egy speciális tényezőnek, rövidlátó voltomnak is. Czeizel Endrétől hallottam egy előadást arról, hogy azok, akik nem látják tisztán, mi is van az utca túloldalán, olyan mezőket keresnek maguknak, amelyeket pontosan átlátnak. Az íróasztalra tett könyvön keresztül évszázadokkal korábbi dolgokat is tisztán lehet látni. Nálam beigazolódtott ez a teória. Hogy a történelem az átlagosnál jobban érdekel, azt mások is észrevették. Ötödikes koromban régivágású, szigorú történelemtanárom egy-szer óra elején azt kérdezte, meg tudsz-e tanulni 45 perc alatt egy gimnáziumi anyagot? Vállalkoztam rá, Róma első triumvirátusa volt a megtanulandó téma. Az húzódott meg a dolog mögött, hogy a tanár úr helyettesített a szomszédos gimnáziumban, ahol módszerei ellenállást váltottak ki. Ezek után közvetett módon akarta bizonyítani, hogy ez az egész gyerekjáték, egy ötödikesnek sem okoz gondot. Óra után átballagtunk a gimnáziumba, s ha a nagy diákok megakadtak, mondtam, mi volt a helyzet Rómában. Ez nekem emlékezetes pillanat maradt, bár pedagógiai haszna nem sok lehetett. Én mindenesetre jó szívvel emlékszem tanáromra, Forró Pálra, sokat tanultam tőle.

Humán érdeklődésem fokozatosan szélesedett, s nagy szerencsém volt, mert a helyi gimnáziumban kiváló latin-és történelemtanárom volt. Az utóbbi szaktárgyánál jóval szélesebb ismeretanyagot adott át azoknak, akik erre fogadóképesnek mutatkoztak. Tanárnőnk visszatérő szófordulata volt, hogy az „általános műveltséghez hozzátartozik”, és sorolta, hogy mi minden. Például az, hogy az ember olvassa az *Élet és Irodalmat*. Mivel én is szerettem volna művelt ember lenni, elkezdtem böngészni a lapot. A megfelelő korban adott impulzusok igen hatásosak, ma is olvasója és előfizetője vagyok az ÉS-nek. Kedves történelemtanárnőm, Adamik Mihályné fogta a kezemet az egyetemválasztás idején is. Magam nem láttam tisztán a helyzetet, ő viszont letette a garast: az ELTE Bölcsészettudomány Karán kell próbálkozni. Részben az egyetem miatt, részben, mert a főváros színes kulturális élete jótékonyan csiszolja a vidéki gyerekek intellektusát. Így is történt, sikeres felvételi után 1975-ben az ELTE történelem-könyvtár szakán kezdtem meg a tanulmányaimat.

**SGY:** *Mit adott ekkoriban az egyetem? Találkoztál meghatározó tanáregyéniségekkel?*

**ÉÁ:** Aki szemléletformáló hatást gyakorolt rám, az Szabad György volt. A reformkorról, az abszolutizmus koráról tartott előadásaiból kibontakozó értékrend máig érvényes maradt számomra. Módszertani szempontból is sokat tanultam tőle. Az első két szeminárium órán csak a cédulázás technikájáról beszélt. Sokáig használtam a tőle átvett módszert, s amikor áttértem a számítógépen történő jegyzetelésre, a Szabad Györgytől tanult módszereket alkalmaztam az új eszközre is. Elsőévesként találkoztam szakmánk későbbi nagy alakjával, Szögi Lászlóval, aki akkor kezdte tanári pályáját. Segédtudományokat tanított, és igen sok praktikus, jól használható ismeretet kaptunk tőle. A könyvtár tanszéken Fülöp Géza tartotta a művelődéstörténeti előadásokat, középpontban a nyomdászattörténettel. Az 1848 előtti olvasókörokról írott monográfiáját talán ma is

kézbe veszik. Az ő emberi arcélét Fodor András *Ezer este Fülep Lajossal* című naplója őrizte meg, amelyben – mint a művészettörténész Fülep körének egy tagja – Fülöp Géza is gyakran szerepel. Valószínű, hogy az ő óráin ébredt fel a nyomdászattörténet iránti érdeklődésem. De nem is ezért említem, ő volt az egyetlen, aki szöveggondozást, szerkesztést tanított nekünk ötödéves korunkban. Ez a stúdium az akkori egyetemen fehérhollónak számított. Voltak aztán olyan tanáraink, akik nem a majdani pályámhoz közvetlenül kapcsolódó ismereteket adtak, de óráik mégis nagyon emlékezetesek maradtak. Hahn István logikus, jól jegyzetelhető ókortörténeti előadásai nemcsak lebilincselően érdekesek, hanem egyenesen szórakoztatóak voltak. Elsőévesként találkoztam egy fiatal adjunktussal, Kertész Istvánnal. Az ókori görög terület nagy csatáiról hirdetett szemináriumot, s csak fiúk jelentkeztek rá. Az első, hétfői órán azzal köszönt be: „Jó reggelt, Uram! Hétvégén nyert a Fradi, nyugodtan dolgozhatunk.” A véletlen úgy hozta, hogy a jelenlevők közül szinte mindenki szerette a focit. Az ő aláírása közel tíz féléven keresztül szerepel az indexemben. Az ókortörténeti stúdiumok után speckollra jártunk hozzá, majd csak beszélgettünk. Utóbb is megmaradt a kapcsolat, az akkori kutatási témájáról elnevezett Pergamon FC tagjai csoporttársam, Szakály Sándor koordinálása mellett évtizedekig összejártak. Mellesleg Kertész István is remek előadó, a YouTube-on is megtalálhatóak kimondottan színes, érdekes előadásai. Jó emlék az egyetem, sokaktól tanultam, köztük nem keveset a diáktársaimtól.

**SGY:** *Az egyetem után mikor és hogyan kerültél levéltárba? Erre a pályára készültél, vagy csak így hozta a sors?*

**EÁ:** Szakdolgozatomhoz a Békés Megyei Levéltárban gyűjtöttem anyagot. Elég sok időt töltöttem a kutatóteremben, ahová rendszeresen benézett az intézmény igazgatója, Szabó Ferenc. Ő barátságos ember volt, szeretett beszélgetni. Kikérdezett engem is arról, mit is keresek az iratok között? Tanácsokat adott, forrásokra hívta fel a figyelmemet, amiért nagyon hálás voltam. A beszélgetések során rendszeresen kérdezgetett: ezt olvasta, azt olvasta, mi a véleménye róla? Kiderült, hogy a beszélgetéseken vizsgáztatott, mert éppen egy nyugdíjba készülő kolléga helyére keresett valakit. A vizsgán megfelelhettem, mert kaptam tőle egy állásajánlatot, amit örömmel elfogadtam. Azaz nem készültem a levéltárba, de amint szóba került, lelkesen színeztettem magamban a tervet, hogy levéltáros leszek. 1980-ban el is kezdtem Gyulán a munkát.

**SGY:** *Milyen intézmény volt a '80-as években a Békés Megyei Levéltár?*

**EÁ:** Távolabbról kezdem, azzal, hogy a '80-as években milyen politikai és kulturális erőterben működött a mi levéltárunk. 1968-ban, az új gazdasági mechanizmusnak nevezett reformintézkedések bevezetésével némi önállóságot kapott a vidék, a helyi tanácsok és a vállalatok is. Amegyei levéltárak is akkor kerültek a művelődési minisztériumtól a megyei tanácsok fenntartásába. Az ügyes, talpraesett vezetők élni kezdték a korlátozott lehetőségekkel. Éledtek az olyan hagyományok is, amelyeket szülővárosom bemutatásakor említettem. Aki saját utat keres, annak támogatókra, identitásra van szüksége, s mi a leghatásosabb identitásképző eszköz? A közös múlt. Az 1970-es évek elején közösségek, vállalatok vezetői kerestek alkalmas vállalkozót település- és intézménytörténeti monográfiák írására. Lendületet kapott a helytörténetírás és a múlt emlékeinek gyűjtése.

Magától értetődő volt, hogy ebben a folyamatban fontos szerepet kapnak a levéltárak. Békés megyében az archívum szerepét két tényező tette különlegessé: humán területen egyetlen komoly kutatóintézet működött a megyében, a Tóth József – a pécsi egyetem későbbi rektora – által vezetett regionális akadémiai kutatóintézet, amelynek fő profilját a földrajzi, területfejlesztési kutatások adták. Akkor még humán tárgyakat oktató főiskola sem volt a környéken. Viszont a levéltárnak Szabó Ferenc személyében volt egy magas kvalitású, szakmailag felkészült, gyors gondolkodású vezetője, akiből az ambíció sem hiányzott. Így aztán adódott, hogy a Békés Megyei Levéltár legyen a helyi történeti és helytörténeti kutatások központja. Szabó Ferenc szerkesztette a *Békési Élet* című helytörténeti folyóiratot, szerkesztett forráskiadvány-sorozatot, és sorban kerültek ki a keze alól a településtörténeti monográfiák, illetve tanulmánykötetek. Az 1980-as években tehát a Békés Megyei Levéltár egyszerre volt levéltár és kutatóhely. Volt is ilyen címe az intézménynek. Én ebbe a világba csöppentem bele, s magától értetődőnek tekintettük, hogy mindkét területen kell dolgozni.

**SGY:** *Ezen belül hogy nézett ki a levéltár, kik voltak akkor a jellegadó kollégák?*

**ÉÁ:** Levéltárunk központja a hajdani megyeszékhelyen, Gyulán működött, s az 1970-es évek elején Békésen létesült egy fióklevéltár. Háromezer-egynéhány száz méter iratot őriztünk. Negyven évvel később, nyugdíjba vonulásomkor közel tízezer iratfolyómétert. Az 1980-as évek elején tizennégyen dolgoztunk a lassan létszámban is gyarapodó intézményben. A levéltárban folyó munkát alapvetően Szabó Ferenc személye és stílusa határozta meg. Az anyagot kiválóan ismerő, felkészült levéltáros volt. Abban az időben azok közé tartozott, akik részt vettek a szakma stratégiai döntéseinek előkészítésében, de legalábbis kikérték a véleményét. A mi intézményünk is jól szervezett, megítélesem szerint jó szakmai színvonalon működő levéltár volt. Ugyanakkor egyre nőtt a beszálítandó iratok mennyisége, gyakorlatilag megteltek a raktárak. A munkaszobák, a kutatótermek nem voltak túl mutatósak. Szabó Ferenc kimondottan puritán ember volt. Ha egy asztal stabilan állt a négy lábán, rá lehetett tenni a dobozokat, és ha akadt hozzá egy hasonló szék, akkor számára minden adva volt a szorgos munkához. Feri alighanem egyetlen hivalkodásnak is tartotta volna, ha elegáns, drága bútorzat jelenik meg az irodákban.

A kollégák közül említenem kell Elek Lászlót, aki pályája utolsó négy évét töltötte a levéltárban. Tanár, irodalomtörténész volt, ha nem is a rendezés titkairól, de nagyon sokat lehetett tőle tanulni. Vérteli tanár lévén, ebédnél, kávé mellett is tanított. Engem hamar a szárnyai alá vett, és haláláig barátomként tisztelhettem. Irodalomtörténeti munkái megtalálhatóak a Hungaricanán. Az idősebbek közé tartozott Bálint Ferenc, aki akkoriban ment nyugdíjba, de még sokáig dolgozott. Ő a vármegyei adminisztrációból származó hivatalnok levéltáros volt, nagy anyagismerettel, igazi levéltár iránti elkötelezettséggel. Jároli József igazgatóhelyettes ekkoriban járt levéltár kiegészítő szakra, ő az általa tanultak egy részét közvetítette felénk. A fióklevéltárunkban jó kedélyű, korombeli fiatal emberek dolgoztak, náluk báránnyel is ritkán jelent meg a horizonton. Az idő egyetlen, az intézmény életében fontos szerepet betöltő kollégák emléke lassan elhomályosul, már csak páran emlékszünk rájuk, pedig megérdemlik a tiszteletet, mert

a szakmai fogásokon kívül mást is tanultunk tőlük. Noha a levéltárnokot nem övezte túl nagy társadalmi megbecsülés, a többség nem is tudta, miféle mesterség ez, kollégáink mégis belénk szuggerálták azt, hogy a levéltáros nem akárki. Hisz mennyi mindent kell tudnia már csak ahhoz is, hogy egy kétszáz éves iratot elolvasson, értelmezzen, hogy egy fond struktúráját fel tudja állítani és így tovább. Azt is tudatosították a fiatalabbakban, hogy szerencsés kiválasztottak vagyunk, amiért levéltárosok lehetünk, hiszen csak úgy szórakozásból is kézbe vehetünk egy Szabó Lőrinc-levelet vagy egy reformkori követutasítást. Ránk van bízva a nemzeti emlékezet egy része, ami persze különleges felelősséget ró ránk. Egy példaadó kezelő kolléganőnk, Danczikné Mezei Magdolna nyugdíjba vonulásakor búcsúbeszédét a következő mondattal kezdte: „Életem célja és értelme a levéltár volt.” Amikor hallgattuk a korán eltávozott kedves Magdika szavait, nem az jutott eszünkbe, hogy micsoda frázis, hanem annak tekintettük, ami volt: szikár, tényközlő, egyszerű bővített mondatnak. Amikor a kollégák engem is kezdtek levéltáros rendezvényekre vinni, tapasztaltam, hogy ez nem helyi specialitás, hanem a szakma egyik jellemzője, amivel később is sokszor, sokféle formában találkoztam. Néha úgy éreztem, a fenntartók túlzottan is kalkulálnak, olykor már visszaélnék a levéltárosok szakmai elkötelezettségével.

**SGY:** *Milyen munkákba kapcsolódtál bele pályád elején, egyáltalán a sokágú szakmából mely területek állottak előtérben?*

**EÁ:** A Békés Megyei Levéltár kis létszámú intézmény volt, nem működött referenciarendszer. Valamennyit mindenhez kellett érteni. Könyvtár szakot is végeztem, átvettem a szakkönyvtári munkát, mellette volt rendezés, kutatószolgálat, ügyfélszolgálat, valamennyi betekintést nyertem a gyűjtőterületi munkába is, de ennek megvoltak a gazdái. Ez működött leginkább referenciaszerűen. Akkoriban a levéltáros próbatétele egy párméteres „vegyes provenienciájú”, vagyis jól összekavart, iratmentés során bekerült iratanyag rendezése, az anyagban lévő fondok kibontása volt. Első önálló munkám az érkezésem előtt vásárolt, Tancsics Mihályra és korára vonatkozó könyvgyűjtemény feldolgozása, könyvtári segédlettel való ellátása volt. A magángyűjtőtől vásárolt nagy gyűjtemény gazdag reformkori folyóirat-állományt tartalmazott. És hát, ami fontos, ráérősebben dolgoztunk. A feldolgozás nem csupán annyiból állt, hogy elvégeztem a szükségesrendezést, adminisztrációt, legépeltem a katalóguscédulákat, hanem ha már ilyesmi a kezembe került, átlapoztam a korabeli lapokat, egy részüket el is olvastam. A mai viszonyokhoz képest szűkösek, szegényesnek látszanak az akkori állapotok. De az idő, amit az anyagra, a magunk építésére fordíthattunk, nagy kincs volt. Emlékszem olyan fogós kutatószolgálati feladatokra is, amelyek három-négy embert megmozgattak, akik azután nem tudtak leállni addig, amíg a nyomozás eredményt nem hozott.

**SGY:** *Párhuzamosan a kutatómunkát is elkezdted. Hogy indultál, mi vezetett a téma-választásban?*

**EÁ:** Kezdetben úgy terveztem, az agrárium, a parasztság történetét fogom kutatni. Gondolom, ez a témaválasztás Békés megyében nem meglepő. Ismét Szabó Ferenc tanácsára hallgatva először egy átlátható, körülhatárolható témát választottam, a Mezőhegyesi Ménesbirtok történetét. A ménesbirtok két háború közötti történetéről írott

disszertációm 1986-ban védtem meg. A disszertáció meg is jelent, ez lett az első könyvem. Amikor a 30 000 holdas gazdaság működési iratait böngésztem, és szorgalmasan olvastam a korabeli mezőgazdasági szakirodalmat, eszembe sem jutott, hogy a mi vidékünk legrégebb és leghíresebb márkájának a históriájához nyúlok. Pedig így volt. A ménesbirtok mindenkori vezetői komoly marketingerőt láttak a gazdaság fényes pontokban bővelkedő történetében. S noha én ezzel a munkával lezártam tekintetem az agrártörténeti kutatásaimat, ez a téma újra és újra visszarántott erre a területre. Sőt, a véletlen alkalmat teremtett arra, hogy fiatalkori munkámat most, pályám vége felé újrairjam. Nagyrészt elkészült a Mezőhegyesi Ménesbirtok 240 éves történetéről szóló monográfia, amelyben én az 1918 és 1944 közötti időszak történetét írtam meg. Érdekes volt visszatérni a kezdetekhez.

**SGY:** 1982-ben Erdmann Gyula lett az intézmény igazgatója. Milyen változásokat hozott a vezetőváltás?

**ÉÁ:** 1982-ben Szabó Ferencet, félig-meddig akarata ellenére, kinevezték a Békés Megyei Múzeumi Szervezet élére. A múzeum az egész megyét lefedő hálózattal rendelkező nagyobb intézmény volt, de a váltás következménye az lett, hogy Feri a korábbinál jóval kevesebbet tudott publikálni. A helyére az Új Magyar Központi Levéltárból (ÚMKL) Erdmann Gyula érkezett. Egy kiváló levéltáros helyett egy másik nagyformátumú egyéniség került az intézmény igazgatói székébe. Ferit igazán nagyra becsültem – két éve megrendülten vettem tőle búcsút ravatalánál –, de Erdmann Gyula érkezésével megemelkedett a levéltár horizontja. Intézményünk fejlődni kezdett. Jöttek be a szocialista kori iratok, de még korábbiak is, és elfogyott a hely. Mint más megyei levéltárakban is, külső raktárakkal sikerült megszüntetni a helyhiányt. A külső raktáraknál fontosabb változást jelentett az, hogy a városházaként szolgáló egykori vármegyeházzal szemben lévő nagy épületben is kaptunk egy jelentős területet. Ez a kétemeletes, U-alakú épület a 20. század elején pénzügyi palotának épült, s a szocialista korban a járási tanács foglalta el. A járási hivatalok megszűnése után többféle intézmény költözött ide, közöttük volt a levéltár is. Ettől kezdődően itt volt az igazgatói iroda. Ez az épület azért fontos, mert lassan majdnem az egészet elfoglaltuk.

Folyamatosan nőtt a létszámunk is, a 2000-es évek elejére 24-25 főre. Ez volt a csúcspont, azóta alaposan visszaestünk. Erdmann Gyula is nagy hangsúlyt helyezett a történeti kutatásokra, s hogy a kiadói tevékenységet erősítse, a levéltáron belül létrehozott egy kis nyomdát. Először csak egy sokszorosító gépet vettünk, majd egy jó minőségű nyomdagépet. Felvettünk egy szakképzett, gyakorlattal rendelkező tördelőt, egy gépmestert és két könyvkötőt. Természetesen a tördelő a levéltár más szövegszerkesztéssel, adminisztrációval kapcsolatos munkáiban is részt vett, a műhelybeliek pedig iratbeszálításkor, de máskor is, pakoltak, segítettek a levéltárosok munkáját. Az egyik könyvkötő hamar távozott, de a másik komoly restaurátori munkákra is kiképezte magát. A levéltár számottevő kiadói tevékenységet folytatott ezekben az évtizedekben. Nemcsak munkatársaink könyveit jelentettük meg, hanem Gyula felkért jeles külső szerzőket is Békés megye szempontjából fontos témák megírására. Adódtak alkalmi lehetőségek is. Például, amikor Völgyesi Orsolya disszertációjához kutatni kezdett nálunk, Erdmann Gyula



a kutatót és témáját megismerve, megkérdezte Orsolyát, nincs-e kedve munkáját nálunk megjelentetni? Mindkét fél örömeire így jelent meg egyik sorozatunkban a *Politikai-közéleti gondolkodás Békés megyében a reformkor elején* című könyv.

Még egy fontos mozzanatot említenem kell Erdmann Gyula igazgatóságának első időszakából. A mi levéltárunk is bölcsője volt a Hajnal István Körnek. A kör első konferenciáját Á. Varga László bábáskodása mellett Salgótarjánban rendezte, a másodikat, ami módszertani kérdésekkel foglalkozott, Erdmann Gyula és a levéltár szervezésében Gyulán. Utóbb még kétszer tértek vissza hozzánk a társadalomtörténészek. Összességében azt lehet mondani, volt két jó évtized, amikor a finanszírozás nem jelentett megoldhatatlan gondot. A rendszerváltás után kiépült pályázati rendszer nagyon sokat segített nekünk. Az NKA, azután a jogszabályba foglalt 150 milliós állományvédelmi pályázati összeg lehetőséget teremtett a könyvkiadásra, a nyomda működtetésére, a nagyobb hangsúlyt kapó állományvédelmi kérdések egy részének megoldására. Ekkor kezdtük meg legértékesebb sérült köteteink restaurálását. Sok munkát adtunk a nagyon szépen dolgozó Soros Műhelynek. Mindezek mellett elkezdődött az informatikai rendszer kiépítése is.

**SGY:** *Úgy tudom, a rendszerváltás idején további „profilbővítést” is végrehajtott a levéltár. A palettán megjelent a politika.*

**ÉÁ:** Részben így volt. Természetesen ez nem az intézmény, csak egy-két ember „portfóliójának” bővülését jelentette. Igaz, hogy az érintettek az intézmény meghatározó személyiségei közé tartoztak. A magam személyes szerepéről csak annyit, hogy nagyjából az egyetem befejezésére lett számomra teljesen bizonyossá, hogy a szocialista rendszer a történelem egyik zsákutcája, ahonnan mihamarabb ki kellene keveredni, mert minél tovább tart, annál jobban lemaradunk Európa nagyon szépen fejlődő centrumától. Viszont 1980-ban nem tűnt közeli realitásnak a változás. Úgy számoltam, a levéltár jó hely lesz ahhoz, hogy csendben azzal foglalkozzam, amit a legjobban szeretek. Ám nem sokkal a jövőt illető számvetésem után történt valami: színre lépett Lengyelországban a Szolidaritás. A következő évben, 1981-ben egyedül nekiindultam Lengyelországnak, Krakkó, Varsó érintésével a nagy sztrájk évfordulóján érkeztem Gdanskba. Emlékezetes utazás volt. Andrzej Wajda *A remény embere* címmel forgatott filmet Walesáról, számomra Lengyelország a remény országa lett ezekben az években. Aztán nálunk is mozdult a világ, '87-'88 körül már érezni lehetett, hogy van esély a fordulatra. Erdmann Gyula elég bátor volt ahhoz, hogy 1988 nyarán a levéltárban helyet adjon az első gyulai ellenzéki rendezvénynek. Most az igazgatói iroda tárgyalóasztala mellett beszélgetünk. Ezt az asztalt ültük körül tucatnyian 1988 augusztusában, s hallgattuk az irodalomtörténész Kiss Gy. Csaba előadását az előző évi lakiteleki találkozóról. Két embert meghívott a következő találkozóra. Szeptember 3-án Gyula Dáciájával döngettünk Lakitelekre, a Lezsák-portára. Azóta kiadványokban is láttam egy, a tanácskozás szünetében készült fényképet: Szabad Györggyel, Gergely Andrással, Gyulával, Benda Kálmánnal és Albert Gáborral ülünk egy asztalnál, amelyhez a szünetben odatelepedett Sinkovits Imre is. Tény, hogy a következő két évben nem csak a szakmai kérdésekről esett szó a levéltárban, s nem csak kutatók jártak ide hozzánk.

Aztán 1990-ben szétváltak az utak, Gyula komoly politikai szerepet vállalt, én visszatértem az iratok és könyvek közé. Úgy gondoltam, ez való nekem. Magam már akkor azt éreztem, amit kollégiumi társam és majdani kiadóm, Gyurgyák János 1994-ben megfogalmazott: „Barátaim, vissza a könyvtárba!” Noha akkori szárnyaló reményeim közül sok nem valósult meg, mégis örülök annak, hogy megéreztem a pillanatot, s részese lehettem ennek, a szereplők számára nagy élményt adó időszaknak.

**SGY:** *Úgy tudom, Erdmann Gyula 1994-ben polgármesterjelölt is volt Gyulán. Téged akkor neveztek ki igazgatóhelyettesnek. Volt a kettő között összefüggés?*

**ÉÁ:** Erdmann Gyula valóban számottevő politikai szerepet vállalt. Visszavonulásáig folyamatosan városi képviselő volt, két ciklusban Gyula társadalmi állású alpolgármestereként dolgozott, a levéltár számára fontos megyei önkormányzatba is többször beválasztották. Emellett két és fél cikluson át, azaz tíz éven keresztül a Magyar Levéltárosok Egyesületének elnöki posztját is betöltötte. Akadt még egyéb tisztsége is. Annak idején nem volt ez akkora ritkaság, Feiszt György Szombathelyen volt alpolgármester, Hörcsik Richárd képviselő lett, Erdmann Gyula egykori ÜMKL-beli szobatársa, Pető Iván a politika országos színpadára is fellépett. Levéltárakból is rekrutálódtak politikusok. A lényeg, ha az első számú vezető kevesebb időt tölt az általa irányított intézményben, akadhatnak zökkenők. Akadtak is. Gyula úgy gondolta, ha engem kinevez igazgatóhelyettesé, megoldódhatnak a problémák. A váltás váratlanul ért, de igyekeztem megoldani az új feladatokat. Igazgatónk dolgozhatott külső posztjain, én meg – ahogy a régi vicc mondja – ott voltam a boltban. Amint belerázódtam új szerepembe, szívesen végeztem az operatív irányítást, s visszatekintve úgy látom, jól működött ez a munkamegosztás.

**SGY:** *Nem sokkal az igazgatóhelyettesi kinevezésed után komoly kihívással kellett szembenéznetek. Gyulán is, Békésen is költözött a levéltár. Miért került erre sor és mekkora volumenű anyagmozgatás volt ez?*

**ÉÁ:** Gyulán és Békésen más-más okból került sor a költözésre. Gyulán, „ősi fészünkben”, a városházaként funkcionáló egykori megyeháza épületében könnyező házigomba ütötte fel a fejét. Először a város által használt épületrészben jelentkezett, majd áterjedt hozzánk. Az ijesztő helyzetben úgy döntöttünk, elköltözzünk régi helyünkről. A városi önkormányzat örült annak, hogy elhurcolkodunk, és felújítás után birtokba vette a számukra nagyon is szükséges épületrészt. A város jó cserealapot ajánlott: a hajdani pénzügyi palota csaknem teljes egészét. Mint korábban mondtam, ide már betettük a lábunkat, és elég tekintélyes részét birtokoltuk. Voltak nehezítő körülmények, az itt működő intézmények nem egyszerre, hanem fokozatosan költöztek ki. Nem lehetett egy, az egész mozgatandó iratanyagra vonatkozó ideális rendet kialakítani, s eszerint elhelyezni a fondőcsoportokat. Felújításra és a helyiségek levéltári célokra történő átalakítására is nagyon kevés pénz állt a rendelkezésünkre. Utóbb részenként történtek felújítások, amelyeket újabb, kisebb pakolások követtek. Vagyis az akció a kelletténél több időt és energiát emésztett fel, de gondolom, aki ismeri a magyar levéltári viszonyokat, az mindezen nem nagyon lepődik meg. Az iratok költöztetése óriási erőfeszítést igényelt, a munkát a levéltár dolgozói végezték 1995 őszén. Mivel fertőzött helyről szállítottuk át az iratokat, fertőtlenítésre is szükség volt. Ezt az OL-es Szabó Imre végezte.



Persze ez azzal járt, hogy a dobozokat először az erre kijelölt nagy terembe vittük, Imre intenciói szerint szétraktuk a tartalmukat, majd következett az új helyre szállítás. Nagy erőfeszítést kívánó munka volt, de a résztvevők emlékezetében amolyan összekovácsoló, heroikus vállalkozásként maradt meg. Igazgató és kezelő együtt rakta a dobozokat, és szerencsére hosszú, szép napsütéses őszt volt. Az időjárás nem nehezítette a dolgunkat. Mondanom sem kell, hogy az ellenőrző rendezések még évekig folytak. Később ezt a munkát összekötöttük a 2006-ban kiadott új fondjegyzék-szerkesztési utasítás szerinti átrendezéssel. Számomra ez a költözés egy személyes dolog miatt is emlékezetes: a nagy munkák idején született meg a fiam.

Békésen égetően szükség volt új raktárakra, s a rendszerváltás utáni csódhullám jó lehetőségeket kínált épületszerzésre. A fenntartó megyei önkormányzat segítségével megvettük egy felszámolt építőipari szövetkezet igen nagy telephelyét. Itt is lépésenként történt az átalakítás, pár év alatt egészen jól előre haladtunk. Ha nem is gondok nélkül, de a nagy műhelytermekből remekül beállványozott, alkalmas raktárakat alakítottunk ki. Ez számomra ismét új területek megismerését jelentette. Egy kollégámmal sorra jártuk a salgótarjáni dexiongyártó vállalatokat, míg egy idősebb mérnök, Nickel Géza személyében olyan partnert találtunk, akivel hosszútávú együttműködést építhettünk ki. A felújításokat végző vállalkozókkal való kapcsolattartás is izgalmas feladat volt egy filosz számára, miközben arra is figyelni kellett, hogy az általunk megbízott műszaki ellenőr éppen kinek játszik. A végére türhetően kialakult minden. Ezen a telephelyen nagy beépíthető terület állt rendelkezésünkre, terveztük a bővítést. Ez nem így alakult, de az már későbbi történet, majd sort kerítünk rá.

**SGY:** *A rendszerváltás után a megyei levéltárba kerültek a pártiratok. Hogyan integrálták a pártarchívumot?*

**EÁ:** Ez nálunk nagyon szerencsésen alakult. Ellentétben több megyével, a pártarchívum anyagát nem szállították Pestre a Párttörténeti Intézet archívumába. Ezt az akkori megyei vezetőknél köszönhetjük, akik hallgattak a levéltárból érkező javaslatokra. Minden a helyén maradt, az épülettel és két kollégával együtt átvettük az egészet. Szakfelügyelőként láttam olyan pártiratokat, amelyek két, nem túl szakszerű szállításon átesve kerültek levéltárba, ezt mi megúsztuk. Utóbb a fondjegyzék-szerkesztési utasításnak megfelelően beillesztettük az anyagot a fondfőcsoportok struktúrájába.

**SGY:** *Mozgalmas időszak lehetett, ezekben az években jutott idő a történeti kutatómunkára? S ezt a témát ott hagytuk abba, hogy lezártad az agrártörténeti kutatásokat. Merre fordultál?*

**EÁ:** Nem hagytam abba a kutatást, de jóval kevesebb idő jutott rá, mint szerettem volna. Ne feledjük el, hogy 1992 után jött a kárpótlás, ami nagyon komoly feladatot adott a levéltáraknak. Közel két évig legtöbb időnket és energiánkat ez a munka kötötte le. A hadigondozásról szóló adatszolgáltatás jelentette az utolsó nagy hullámot. Közben azért született egy-egy tanulmány, voltak kiadványok, amelyeket én szerkesztettem. Ami a legjobban megragadta a figyelmemet a '80-as évek második felében, az a társadalomtörténet volt, amelyet elsősorban a Hajnal István Kör, illetve annak vezéralakjai, Kövér György, Gyáni Gábor és mások közvetítettek felém is. Nagyon érdekesnek és inspirá-

lónak találtam az új közelítési szempontokat, s magam is keresni kezdtem levéltárunkban olyan forrásokat, amelyek társadalomtörténeti szempontból izgalmasnak látszottak. A legígéretesebb a Kner család és a Kner-nyomda több mint 20 iratfolyóméternyi anyaga volt. Ez az irategyüttes alkalmat adott arra, hogy a magyar polgárosodás folyamatát a 19. század közepétől az államosításig követhessük. A nagy levelezések a múlt nehezen megragadható mezőit is feltárták az érdeklődő előtt. Ezt a forrásanyagot a mai napig faggatom, az elmúlt években nyílt meg előttem a család egyik ágának Chicagóban lévő magánarchívuma. A '90-es években több kismonográfiám jelent meg a családnak a magyar iparművészetben jelentős szerepet játszó tagjairól. Az egymás után írt, szétszórt tanulmányokat azután az Osiris által 2017-ben kiadott *A Kner család és más történetek* című könyv tartalmazza. Jelentek meg írásaim a levéltár kiadványaiban és másutt is. Nekifogtam Márki Sándor naplói feldolgozásának, amelynek eredményei jóval később mutatkoztak. És volt sok apróbb-nagyobb téma még. Egy kedves ügyvéd barátom mondta egyszer, hogy „a vidéki fiskális mindennel foglalkozik”. A vidéki levéltáros is hasonló. Vannak évfordulók, alkalmi megbízások és a félig-meddig véletlenül felbukkanó témák is beszippanthatják az embert, s olykor novumokat is sikerül felszínre hozni.

**SGY:** *2006-ban Erdmann Gyula nyugdíjba ment, Te lettél az utóda. Irányításod alatt új profilok is megjelentek a levéltárban. Egyidőben a Békés Megyei Levélár úttörő szerepet játszott a közművelődési munka meghonosításában, konferenciasorozatot indítottál, megkezdődött a digitalizálás. A változásokból mennyit terveztl és mennyit hozott az idő?*

**ÉA:** Igazgatóként nem terveztem gyökeres változást, hiszen a működő struktúra az én részvételemmel alakult ki. Viszont voltak olyan területek, amelyekre nagyobb hangsúlyt kívántam helyezni. Rögtön kinevezésem után tettem egy kísérletet egy új levéltár építésére, vagy legalább a békési telkünön való bővítésre. Egy darabig úgy tűnt, siker koronázhatja a próbálkozást, de azután felemás eredmény született. A békési telephelyünk közelében lett nagy raktárkapacitással rendelkező épületünk, de korábban jól kiépített fióklevéltárunkat fel kellett adni. Oda a megyei önkormányzat közreműködésével egy iskola költözött. Az új békési telephelyre került a békési anyagunk, és a korábban létesített, igen gyenge állapotú gyulavári külső raktárunkban őrzött iratanyag. Az előző miatt bántódtunk, az utóbbinak viszont örültünk. Ide vándorolt a Békéscsabán lévő pártarchívumi anyag is. De ezúttal is távol állottunk a koncepciózus szakmai tervezéstől, mindig csak a következő lépésre sikerült szűkös forrásokat teremteni. Újra kezdődött a felújítások, javítások sora, amelyek a Magyar Nemzeti Levéltár időszakában értek véget, mikor is fűtésrendszer és klíma is került a raktárakba. Ami mindenképpen pozitívum, immár külső raktárak nélkül működő levéltárunknak még ma is van szabad raktárkapacitása.

Az újítások közé tartozott a közművelődés. Több okból is szükségesnek tartottam a szélesebb közönség felé való nyitást. Először is láttam, hogy Nyugat-Európában ez mennyivel fontosabb terület, és előttem volt a múzeumok példája is. Aztán igazgatóként nemegyszer tapasztaltam, hogy az intézményünk ügyeiről döntéseket hozó politikusok egy részének nem sok fogalma van a levéltárról. Egy költségvetési vitán a kórházat, a színházat vagy az iskolákat ismerték, a levéltárat nem mindenki. Akkor ez egy kevésbé fontos intézmény – vonták le a következtetést. Tágabb körben sem mutatkozott túl sok

ismeret levéltárunkról. Harmadsorban meg voltam győződve arról, hogy mi olyasmit tudunk kínálni a szélesebb közönségnek is, ami érdekes. Az egyes embernek támaszt adhat, ha egy-egy pillanatban megérzi, hogy nem egyedül áll a világban, hanem egy ön-maga sorsát évszázadokkal mérő közösség tagja. Arról nem is beszélve, hogy egy helyi közösség életében a történelem éppúgy a jelent formáló erő, mint az örökölt infrastruktúra vagy az épített környezet. Csak az utóbbiak láthatóak.

A véletlen úgy hozta, hogy ez a törekvés 2006 végétől erős hátszelet kapott fenntartónktól. A 2006-os választások után olyan elnöke lett a Békés Megyei Önkormányzatnak, aki az akkor még létező közigazgatási régió elképzelésekkel szemben a megyei önkormányzatot akarta finanszírozható és az egész megyének különféle szolgáltatásokat nyújtó középszintű igazgatási egységként megtartani. Ennek a határozott koncepciónak voltak ránk nézve hátrányos következményei is – ezekről még beszélek –, de levéltári kapunyitásunk érdemleges anyagi és szervezeti támogatást kapott. Egy megyei programsorozat keretében meglátogattunk minden települést. Ez volt a *Megyejárás*. Vittünk egy molinóból álló mobilkiállítást, amely minden egyes állomáson új darabbal gyarapodott. Ezen a rendezvényen a levéltáros a megyei elnök és a helyi polgármester után szólalt meg. Volt egy mini konferenciasorozatunk, amellyel a 10 000 lakosnál nagyobb településeket látogattuk végig. A három előadásból álló esti kis konferencián az érdekes mozzanatok mellett az adott helyen hosszú időtartamon át érvényesülő, máig ható folyamatokat próbáltuk bemutatni. Szerveztünk iskolai programokat is. Ekkor rendeztük be kiállítótermünket és új, a modern látványvilág elemeire épülő állandó kiállítást nyitottunk meg. Más, alkalmi programok is futottak. Volt olyan előadás-sorozatunk, amire pénzért jegyet kellett venni a hallgatónak. A boszorkányperekről szóló produkciónál még működött is, úgy-ahogy. Nem függetlenül az önkormányzattól, komoly sajtótámogatást kaptunk. Nem túlzás, hogy pár év alatt viszonylag széles körben láthatóvá tettük levéltárunkat.

Levéltári nap keretében rendezett őszi konferenciasorozatunk 2006-ban indult. Korábban ilyen rendszeres konferenciák nem voltak nálunk. Jártam a szomszédos levéltárak hasonló rendezvényeire, amelyek közül a nyíregyháziak különösen inspirálóan hatottak rám. Tematikus konferenciákat szerveztünk, arra törekedve, hogy a választott téma szélesebb közönség számára is érdekes legyen, ugyanakkor szakmai hozadéka is legyen. Többnyire társadalomtörténeti közelítésű tematikát választottunk. Úgy építettük fel a programot, hogy a nyitó előadásokat a szakma neves képviselői tartsák, s aztán jöttek a meghívottak és a kollégák. Megtisztelte rendezvényünket Romsics Ignác, Kövér György, Gyáni Gábor, Kósa László, Hermann Róbert, Szilágyi Márton és még nagyon sokan. Olykor áttételes aktualitása is volt a témaválasztásnak. Nem véletlen, hogy a polgári kultúra rétegeit vizsgáló konferenciával nyitottunk, választási évben választástörténet következett, amikor éppen nehéz helyzetben volt levéltárunk, *Kutyaszorítóban – a kiszolgáltatottság társadalomtörténeti vetületei* címen zajlott a rendezvényünk. Hébe-hóba meg is jelentek az előadások, de általában a három legérdekesebb kapott nyomdafestéket a *Bárka* hasábjain.

Erre az időszakra esett a nagyobb léptékű informatikai fejlesztés megindulása és elkezdődött a digitalizálás is. Több fontos mozzanatot lehetne kiemelni, ezek közül egyet

emlétek. Breinich Gábor irányításával zajlott a *Levéltárak reneszánsza* program, amelyet az NKA finanszírozott. A programba bekapcsolódó megyei levéltárak honlapja is megújulhatott. Mi akkor egy külső cég támogatásával nagyon szép és jól funkcionáló portált hoztunk létre, amely elég sokáig működött. S ami még fontosabb, erre a honlapra sorra raktuk fel adatbázisainkat. Ezek közül a kutatók nagyon szerették az 1960-as évek óta épített cédularendszerünk adatbázissá alakított változatát. Mintegy 60 000 –forrásérték szempontjából fontos – alapszám mellé rendelt regesztát és más adatokat találtak ebben az adatbázisban a kutatók. Az MDP és az MSZMP vezető testületi anyagainak adatbázisát te készítetted, a cégbírósággal együtt. Készült egy különleges adatbázisunk a gyulai zsidó temetőről. Képek a sírkövekről, az ott nyugvókra vonatkozó adatsor a síremlékről, az anyakönyvekből és más forrásokból, összekötve a temető térképével. Kereskényiné Cseh Edit és férje, Kereskényi Miklós nagy munkája volt. Informatikusunk, Mezei Sándor is kitett magáért. Meglepettünk a látogatottságon, noha csak mintegy 800 ember adatait tartalmazta, honlapunk „lelövésekor” több mint 600 000 kattintást regisztráltunk. Sajnálom, hogy ezek közül az adatbázisok közül ma csak a zsidó temető és a párttestületi jegyzőkönyvek érhetők el. Azóta a levéltártól függetlenül elkészült egy másik város zsidó temetőjének képekkel kiegészített adatbázisa is. Ezt a mi régi honlapunkon alkalmazott módszerek szerint fogjuk nyilvánossá tenni.

Említenem kell az Arcanumot, Biszak Sándort és Somfay Örsöt is. Még a DVD-s korszakban kezdtünk együttműködni, először kéziratos térképeinket, majd Békés vármegye kataszteri térképeit jelentettük meg közösen. A kataszteri térképek összegyűjtése úttörő munka volt, az általunk őrzött térképek mellett az Országos Levéltár, valamennyi illetékes földhivatal és a Földmérési és Távérzékelési Intézet anyagát is egybegyűjtöttük. A FÖMI-vel való eredményes tárgyalás áttörésnek számított. Ebben a munkában ugyancsak Kereskényiné Cseh Edit kollégánknak játszott meghatározó szerepet. Aztán jöttek az MSZMP vezető testületeinek anyagai. Biszak Sándorral megpróbáltuk a nemesi közgyűlési jegyzőkönyvek saját segédletekkel való digitalizálásának elfogadtatását is. Ezt követhették volna a képviselő-testületi jegyzőkönyvek. Kétségtelen, nem lett volna mellettük adatbázis, csak a korabeli segédlet, de ma is csak ezt adjuk a kutatók kezébe, és ehhez el kell jönni a levéltárba. Újságokat is digitalizáltattunk. Az Arcanum invenciózus, előzékeny partnernek bizonyult.

**SGY:** Közben nem állt le a kiadói tevékenység sem, elég sok könyvet jelentetett meg a levéltár.

**EÁ:** Igen, bár hozzá kell tennem, hogy az igazán nagy munkákban a kollégák szabadideje is benne volt. A beszélgetés elején idézett arany idők, amikor bele lehetett veszni a forrásokba, örökre eltűntek. Szinte minden időre ment. Ennek ellenére írtunk és kiadtunk értékes könyveket. A Bíró Györgyné Héjja Julianna Erika archontológiai és prozopográfiai kutatásait összegző kötetek alighanem a legtöbbet hivatkozott kiadványaink. Nagyon szívesen emlékszem azokra a munkákra, amelyek minden tudományos munkában részt vevő kollégát megmozgattak. Ilyen könyv volt a *Kisvárosi polgárok* című vaskos forráskiadvány és a *Körök, egyletek – A civil társadalom története a dualizmus kori Békés megyében* című képeskönyv. Mind a polgári tradíciókat felidézõ,

kimondottan érdekes kötetet, mind a civil világról szólót aktuális, fontos könyvnek tekintettem. Az előző támogatásáért Gecsényi Lajosnak, az utóbbiért Závogyán Magdolnának vagyok hálás. A civil világot bemutató könyv külsőre is nagyon szép. A levéltárunknak sokat dolgozó Barabás Ferenc tervezte. A 2010-es években ilyen gyönyörű kötetet már kevés megyei levéltárnak sikerült kiadnia. Örömmel vettük, hogy könyveinket *Az év levéltári kiadványa* pályázaton is többször méltányolták.

**SGY:** *Miközben zajlott a munka a Békés Megyei Levéltárban, hogyan helyezkedtél el a szélesebb szakmában? Úgy tudom, több szakmai szervezetben is dolgoztál, egy időben szerkesztője voltál a Levéltári Szemlének, a Bárkának, de még más is lehetett.*

**ÉÁ:** Igen, jószérivel mindenütt megfordultam hosszabb-rövidebb ideig. Tagja, utóbb választmányi tagja voltam a Magyar Levéltárosok Egyesületének, az Önkormányzati Levéltárak Tanácsának (ÖLT) az intézmény volt tagja, de itt is benn voltam egy ideig a választmányban. Pályám vége felé még a miniszter tanácsadó testületébe, a Levéltári Kollégiumba is delegáltak. Emellett voltam szakfelügyelő, s valóban, 2009 és 2017 között egyik szerkesztője voltam a *Szemlének*. Rövid ideig a Magyar Történelmi Társulat és a Hajnal István Kör választmányának is voltam tagja. Ennél fontosabb a *Bárka*, és az, hogy több mint nyolc évig szavazati joggal rendelkező külső tagja voltam a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kari Doktori Tanácsának. Sokféle szervezet, szinte nyughatatlanságra vall, pedig egyáltalán nem vagyok az. Szívesen foglalkoztam a szakma kérdéseivel, és még szívesebben dolgoztam azokkal az emberekkel, akikkel ezeken a fórumokon találkozhattam. A szakmai közéletben való részvétel időt és némi plusz energiát kívánt, de ez nem esett nehezemre, és nagyon sok volt a hozadéka. Az ember korán találkozhatott azokkal a kérdésekkel, amelyek utóbb minden levéltárat érintettek. Az MLE, az ÖLT, a Kollégium korábban nagy szerepet játszott a szakmát érintő jogszabályok formába öntésében. A legnagyobb nyereségnek a kollégákkal való diskurzusok számítottak. Nagyon sok tiszteletet érdemlő, felkészült kollégával találkoztam ezekben a szervezetekben. A viták során, a személyes beszélgetéseken sok olyan ötletet, információt kaptam, amelyek emelték a mi levéltárunkban folyó munka színvonalát. S tán egyszer-egyszer én is löktem egyet az aktuális ügyeken.

A szakmai közéletben való tevékenységem az Egyesület Dél-alföldi Szekciójában kezdődött. Váltakozó intenzitással működött a szekció, de értesültünk a szegedi kollégák új segédleteiről, Radics Kálmán levéltárára, Szabó Attilára és kollégáira is érdemes volt figyelni. Az is figyelemre méltó volt, ahogy Fülöp Tamás új lendületet adott a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárnak. Blazovich László történeti munkáira is figyeltem, egy kisebb tanulmánykötetét mi adtuk ki. Legjobban a szakfelügyeletet szerettem, ez a poszt megkövetelte, hogy az ember felkészült legyen, s itt aztán az aprómunkától a levéltárvezetésig rengeteget lehetett tanulni. Egy-egy Kujbusné Mecsei Évánál, Apró Erzsébetnél tett látogatás fontos szakmai esemény volt számomra. Ma már nagyon sajnálom, hogy nem jártam többet a dunántúli levéltárak konferenciáira. Állandóan szűkös volt az idő, pedig Dominkovits Péterrel, Bósze Sándorral, Tilcsik Györgyékkel, Káli Csabával, Csombor Erzsébettel találkozni mindig öröm volt.

A külső fórumok közül a *Bárka* a legfontosabb számomra, 22 éve vagyok a folyóirat társadalomtudományi rovatának szerkesztője. A szerkesztőség és a két évtized alatt a lap köré szerveződött törzsközönség éppen olyan otthonos közeg számomra, mint a levéltári világ. Mellesleg a lap publikációs lehetőséget adott a levéltáros kollégáknak is. Ha jól emlékszem, neked is ott jelent meg az első írásod.

**SGY:** *Így volt, egy recenziót írtam először a Bárkába. Úgy tudom, a hazai szakmai közélet mellett Románia, nevezetesen Arad felé is igyekezett kapcsolatokat építeni. Milyen sikerrel jártál?*

**EÁ:** Többször felvettük a kapcsolatot az aradi levéltárral, mindig barátságosan fogadtak bennünket, de a levéltárba bejutni csak akkor sikerült, amikor a magyar alprefektus „megkérte” ottani kollégámat fogadásunkra. Érdemi együttműködés azonban nem alakult ki, amiben szerepe volt a politikai változásoknak is. Mire kialakult egy közös, határmenti pályázat terve, hol az ők, hol a mi fenntartónknál jött olyan változás, ami felülírta a nagy nehezen formába öntött elképzeléseket. Viszont találtunk más partnert, a Szabadság Szobor Egyesületet, amelynek élén Király András államtitkár állt, aki nem csak akkor töltött be államtitkári pozíciót a román kormányban, amikor az RMDSZ kormányon volt. Segítségével került hozzánk a kiváló aradi történész, Kovách Géza hagyatéka. Ez Kovách Géza végakarata szerint történt. Utóbb aztán ebből a hagyatékból három könyv is született, kettőt teljes egészében mi gondoztunk, szerkesztettünk, a harmadikban szerzőként vettünk részt. Ez a kapcsolat azután Kolozsvár, a Babeş–Bolyai Egyetem felé is elvezetett.

Romániáról szólva, még egy fontos vállalkozást említek, ez pedig az Á. Varga László által indított magyar–román együttműködés ügye, amelynek gyümölcse a kétnyelvű repertóriumok sorozata lett. Az előkészítő tárgyalások második fordulójára Gyulán került sor, ezt követően én is bekapcsolódtam a munkába. Nagy öröm volt, hogy a román kollégákkal ilyen operatívan és előzékeny szellemben tudtunk együttműködni. A közös sorozat ma már a tizenhatodik kötetnél jár.

**SGY:** *Volt egy érdekes megjegyzésed: 2013-ban Kutyaszorítóban címmel rendezett a levéltár konferenciát, s arra utaltál, hogy akadtak gondjai az intézménynek. Mik voltak ezek?*

**EÁ:** Amint azt korábban említettem, 2006-tól a fenntartó vezetője felállított egy olyan irányítási modellt, amellyel a megyei önkormányzatot és intézményeit finanszírozható és az egész megye lakosságát elérő rendszerré kívánta tenni. Akkor még nyitott kérdés volt, hogyan alakul a középszintű igazgatás jövője. A háttérhez hozzátartozik, hogy még léteztek alternatívaként a közigazgatási régiók, s a megyék sem egyformán működtek. Akadtak olyanok, amelyek pár év alatt totálisan eladósodtak, aminek nyomán felvetődött a kormányzati centralizáció gondolata. A Békés megyében zajló kísérletnek számunkra előnyös részét a közművelődésről szólva már említettem. Viszont az átalakítás a költségvetési finanszírozás csökkentésével járt együtt. Ehelyett az önkormányzat által fenntartott intézmények szolgáltattak egymásnak, amiért költségvetési ellentételezést kaptak. Például egy intézménynél gyűjtötték össze a gépkocsikat, s a többi intézmény bizonyos költségvetési ellentételezés fejében onnan igényelhetett autót. A bonyolult



modell részleteivel nem untatom a *Szemle* olvasóit. A levéltár azt a feladatot kapta, hogy iratrendezési és selejtezési feladatokat végezzen az önkormányzati társintézményekben, azaz saját gyűjtőterületéhez tartozó szerveknél. Erről önkormányzati testületi határozat is született, amely ütközött a levéltári törvénnyel és a 10/2002-es NKÖM rendelettel, amely a törvény végrehajtási utasítása volt. Arról már ne is beszéljünk, hogy ésszerű-e egy csökkentett létszámú levéltár magasán kvalifikált munkatársait például egy szociális intézmény elhanyagolt irattárának rendbetételére használni, mikor az intézményen belül is rengeteg a szakmai feladat. A helyzetet ismerő vezető szakfelügyelő, Lakos János a szakfelügyelet programjába felvette annak vizsgálatát, hogy az önkormányzati levéltárak végeznek-e iratrendezési és selejtezési munkát saját gyűjtőterületükön. Ez az egyébként nagyon helyes és kívánatos lépés végképp kiélezte a feszültségeket. 2011-ben járunk, akkor már nem a modell kidolgozója, hanem egy szerényebb képességű elnök állt az önkormányzat élén, aki a bonyolult, nagy energiát igénylő rendszert nemigen tudta működtetni. Nem jó dolog a fenntartóval konfliktusba kerülni, a részletekkel ezúttal sem terhelem a *Szemle* olvasóit, majd megírom a levéltár Csittvári Krónikájában. Szerencsére levéltárunk presztízisének, megyeszerte tartott sikeres rendezvényeinek köszönhetően támogatóink is szép számmal voltak. Sikerült időlegesen úrrá lenni a helyzeten. Ahogy azt vidékünk egyik jeles írójának, Sarusi Mihálynak egyik regényében olvastam: „Átestünk rajta, mint öregapánk a léckerítésen.”

**SGY:** *Ezt a helyzetet oldotta fel a Magyar Nemzeti Levéltár megszervezése? Te hogyan élted meg az integrációt?*

**ÉÁ:** A megyei önkormányzat után tíz hónapra a kormányhivatal keretében működő megyei intézményfenntartó központ lett a fenntartó, majd 2012 őszén megalakult az MNL. Úgy hallottam, Kövér Györgynek volt egy poénja, amelynek a vége úgy szólt, a megyei levéltárak vezetői közül csak egyet ismer, aki örül ennek a változásnak, s az én nevemet mondta. Az engem illető részben volt igazság, a fent elmondottak magyarázatul szolgálnak erre. Nem volt könnyű helyzet, a szervezetszociológiai munkák szerint az intézményi átalakítások plusz forrást igényelnek. Ezúttal nemhogy plusz nem volt, de az egyes intézmények nagyon vegyes kondíciókkal érkeztek. Az átalakítás sem volt különösebben előkészítve, ehhez képest nagyobb recsegés-ropogás nélkül zajlott le. Ez az akkori főigazgatót, Mikó Zsuzsannát dicséri, a működőképes keretek kialakításában komoly szerepe volt Fülöp Tamás főigazgató-helyettesnek, aki a Jász-Nagykunszolnok Megyei Levéltár éléről került csúcavezetői posztra, és példásan oda-vissza közvetített, nemcsak felülről nyomta lefelé az utasításokat. Összességében a mi levéltárunk zökkenő nélkül illeszkedett be ebbe a rendszerbe. Igyekeztünk megtartani a helyi kulturális életben kiépített pozícióinkat is. Szerencsére tudtunk külső forrásokat is szerezni saját terveink megvalósításához, hála az NKA-s pályázatoknak, de köszönettel tartozunk Závogyán Magdolnának és Fekete Péternek is. Támogatásukkal saját projekteket tudtunk megvalósítani, nem is akármilyeneket. Ezek nélkül csonkának érezném az utolsó tíz évet. Amúgy pedig egy évtized saját pályánkon hosszú idő, egy intézmény történetében röpké epizód, átmeneti időszak, amelynek lezárulása után mutatkozhat meg egy ilyen hatalmas szervezet közgyűjteményi és tudományos súlya.

**SGY:** *2020-ban mentél nyugdíjba, nagyjából a közalkalmazotti státusból történt kizsilipelés idején. Hogy élted meg a váltást, és mi történt azóta?*

**ÉÁ:** A státusváltás idején néhány hónap volt hátra a nyugdíjazásomig. Nem sok előnyét láttam az új alkalmazási formának, de egy biztos volt. A nyugdíjkorhatár elérésekor nem kellett feltétlenül elköszönni, hanem lehetett volna tovább dolgozni. Szabó Csaba főigazgató úr marasztalt is, ami igen megtisztelő volt számomra. Viszont a beszélgetés elején említett rövidlátásnak vannak következményei, úgy 60 éves kor körül romlani kezd az olvasásélesség. Számot vetettem mindezzel, s mivel voltak olyan kutatásaim, amelyeket nagyon szerettem volna befejezni, úgy döntöttem, nyugdíjba megyek. Az elmondottakból kiderül, hogy nagyon szerettem a levéltár világát, kicsit fájó szívvel búcsúztam. Csakhamar kiderült, hogy ez volt a jó döntés. A szabadság tán még a levéltárnál is nagyobb dolog. Nem várt megbízásokkal kerestek meg. Nyugdíjazásom óta megjelent egy vaskos kötetem a Magvető Kiadó *Tények és tanúk* sorozatában. A Kner-leveleket tartalmazó könyvből készült egy színpadi produkció, amelyet a Vígszínház neves művészei adnak elő, többek között a Vig egyik színpadán is. A Kner-tematikában mindig benne éreztem a nemzetközi érdeklődés lehetőségét, de ennek nyoma sem mutatkozott, úgyhogy keresztet vettem rá. Viszont nem sokkal nyugdíjazásom után jelentkezett egy amerikai kolléga, Robert Brooker, akivel a család egyik Egyesült Államokba kivándorolt tagjáról írtunk egy gazdagon illusztrált monográfiát. Könyvünk a Corvina és egy bostoni könyvklub kiadásában angolul is, magyarul is megjelent. A Márki-naplók sorozata is gyarapodott két terjedelmes kötettel. A *Bárka* folyóirat online felületén *Változatos múlt* címmel indítottam egy ismertető sorozatot, amelyben érdekes történeti publikációkra hívom fel olvasóink figyelmét. Az utóbbi időben éppen két OL-es kolléga könyvéről írtam. Néha még egy-egy konferenciára is meghívnak. Közben ápolom a kertemet, most egész tűrhetően néz ki. A levéltárban is van egy asztalom, tehetséges fiatal kollégánk, Csík Ádám osztja meg velem a szobáját, ha éppen arra járok. Hálás vagyok érte, máig otthon érzem magam a levéltárban. Abban reménykedem, hogy mindez még egy darabig így marad. A levéltári világ híreit figyelem, sok sikert kívánok a szakmának és minden egyes kollégának. S hozzá sok szerencsét is, mert úgy látom, a szerencse továbbra is kulcsfontosságú tényező maradt.

**SGY:** *Köszönöm a beszélgetést.*